

Звичайно ж, це далеко не всі напрямки, про які варто вести переорієнтацію держави на екологічно спрямовану політику в економічній, природоохоронній, політичній, соціальній сферах, однак варто починати саме з цього сьогодні, і тоді майбутнє країни буде захищено.

Література

1. Кислий В.Н., Лапин Е.В., Трофименко Н.А. Экологизация управления предприятием: Монография. – Суми: ВТД "Университетская книга", 2002. – 232 с.
2. Синякевич І.М., Олійник О.І. Методи екологізації податкової системи// Фінанси України. – 2002, № 1. – С. 28-33.
3. Синякевич І. Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети// Економіка України. – 2004, № 1. – С. 57-63.
4. Экологический менеджмент/ Н.В. Пахомова, А. Эндрес, К. Рихтер. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
5. Экология и экономика природопользования: Учебн. для вузов/ Под ред. проф. Э.В. Гирусова, проф. В.Н. Лопатина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2002. – 519 с.

УДК 504:339.92

Доц. І.А. Дубович, канд. геогр. наук – НЛТУ України

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВІДНОСИН: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Звернено вашу увагу на глобальні екологічні проблеми. Розглянуто важливість і актуальність транскордонної екологізації економіки. Проаналізовано проблеми екологізації у прикордонних регіонах. Описано теоретико-методичні аспекти дослідження прикордонних територій суміжних держав.

Ключові слова: екологізація економіки, сталий розвиток, транскордонна екологізація економіки, екологічні проблеми, екологічна безпека, екологічне виховання, транскордонні відносини, транскордонна географія, прикордонні території.

Doc. I.A. Dubovych – NUFWT of Ukraine

Transformation of Ukrainian transboundary relations towards the needs of ecological imperative: theory and practice

Paper deals with global environmental problems. Importance and urgency of international relations transforming towards environmentally sound relations are considered. Special emphasis is put on of international relations transformation in boundary regions. Theoretical and methodological aspects of relevant international relations transformation in boundary regions of adjacent countries are described.

Keywords: economic transformation towards ecological imperative, environmental problems, environmental security, environmental education, sustainable development, transboundary relations, transboundary geography, boundary regions, and transboundary collaboration.

У наш час чинник екологізації стає дедалі актуальнішим і одним із найпріоритетніших у міжнародних відносинах. Це пояснюється інтенсивним зростанням масштабів забруднення ґрунту, повітря, води тощо. У багатьох країнах деградація біосфери призвела до великомасштабних біологічних катастроф, до погіршення якості життя та здоров'я населення.

Необхідно зазначити, що формування сталого розвитку і забезпечення національної екологічної безпеки в будь-якій державі чи регіоні неможливе

без екологізації економіки, тобто без перетворення економіки, спрямування її на зменшення інтегрального екодиструктивного впливу процесів виробництва та споживання товарів і послуг.

Відповідно до глобальних екологічних проблем, науковці (понад 1500 з 68 держав) виступали з Декларацією-попередженням людству, в якій наголошується, що залишилось не більше одного або декількох десятиліть до того, коли можливість запобігти загрозам, з якими зараз стикається людство, буде упущено і перспективи для виживання людства різко зменшаться [9, с. 10].

Як свідчать наукові дослідження, відбувається колосальне забруднення довкілля. Крім важких металів, радіації, величезні простори заражені хімічними речовинами, стан ґрунтів катастрофічний. Щороку близько 6 млн. га сільськогосподарських угідь перетворюються у пустелі. Щодня на нашій планеті зникає до 40 тис. га лісу [4, с. 11]. Це означає, що впродовж року на Землі знищують близько 14,6 млн. га лісу. Це набагато більше, ніж площа лісів України (8,6 млн. га [5, с. 88]).

Оскільки доведено, що половину всього атмосферного кисню продукують ліси, які, своєю чергою впливають на формування клімату на нашій планеті [4, с. 11], то вже сьогодні необхідно кардинально вирішувати щодо нераціонального вирубування лісів.

У наш час, за даними Всесвітнього фонду охорони живої природи, на Землі щогодини зникає один вид тварин. Тривожні наслідки світового значення має аварія ЧАЕС. Доведено, що майже 5 % території України втрачено після чорнобильської аварії, радіаційного забруднення. Значно збільшилась кількість онкологічних захворювань людей, хвороб ендокринної системи, органів дихання тощо.

Отже, з цих та інших прикладів можна зробити висновок, що екологічні проблеми мають загальносвітовий характер і створюють загрозу подальшому існуванню життя на нашій планеті; суспільство, рослинний і тваринний світ опинилися на межі широкомасштабної деградації.

Глобальна екологічна криза, а точніше реальна можливість небезпеки екологічної катастрофи дедалі більше визнається на державних та міжнародному рівнях. Проблеми екологізації міжнародних відносин вперше були висунуті на конференції ООН з охорони природи, яка відбулась 1972 р. у Стокгольмі (Швеція). Для вдосконалення екологізації міжнародних відносин, у тому числі транскордонних відносин, важливе значення мала Міжнародна конференція з екологічних питань, що відбулася у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія). На цій конференції окреслено нові шляхи міжнародної співпраці, в яких відображені інтереси всіх держав світу щодо захисту цілісної глобальної системи довкілля й розвитку. Особливу увагу було звернено на зміцнення зв'язків науки з урядовими структурами, промисловістю та громадськістю [7].

Оскільки екологізація економіки стосується не тільки окремих держав, а є міжнародною глобальною проблемою, то необхідно вжити відповідних заходів, які б сукупно створили міжнародну екологізацію економіки.

Вдосконалення міжнародної екологізації економіки треба починати насамперед з мікрорівня. Тобто застосовувати сучасну наукову формулу:

"мислити глобально, діяти регіонально". Особливе місце у цьому напрямі належить транскордонному співробітництву. Прикордонні території суміжних держав мають багато спільних рис не тільки у природно-географічному, а й в еколого-економічному, геополітичному та інших аспектах. Тому питання екологізації транскордонних відносин є актуальними.

Добросусідські відносини між суміжними державами багато у чому залежать від ефективного співробітництва у галузі екології, яке, своєю чергою, залежить від рівня екологічного виховання населення, культури та освіти держав-сусідів. Дисбаланс в екологічному вихованні, невідповідність рівнів економічного та соціально-політичного розвитку між суміжними державами часто призводить до міжнародних непорозумінь.

За своєю суттю транскордонну співпрацю суміжних держав називають "транскордонне співробітництво". Об'єктом дослідження є прилеглі до кордону регіони. Вони є певною географічною територією, яка охоплює ділянку державного кордону та суміжні прикордонні регіони двох або більше держав і характеризується певною однорідністю в одному або декількох відношеннях. Отже, транскордонне співробітництво – це специфічна сфера міжнародно-економічної, екологічної, політичної та інших видів людської діяльності, що здійснюється на регіональному рівні. Транскордонні відносини мають низку особливостей, визначених наявністю кордону та необхідністю його облаштування, вирішення екологічної безпеки, спільне використання природних ресурсів тощо.

Проблеми міжнародної екологізації економіки, а також потреби співробітництва між сусідніми державами (у різних сферах людської діяльності і на різних рівнях – районних, обласних чи загальнодержавних) свідчать про те, що істотну увагу необхідно звертати на вивчення екологічного стану саме прикордонних територій.

Тому, щоб дослідити екологічну ситуацію прикордонних територій, необхідно ввести в еколого-економічний цикл наук такий науковий напрям досліджень як **транскордонна екологізація економіки**, або **еколого-економічні транскордонні відносини**. На її базі досліджували б екологізацію економіки *прилеглих до кордону територій*.

Для того щоб краще зрозуміти специфіку транскордонного співробітництва у галузі екології, потрібна теоретико-методична розробка транскордонної екологізації економіки.

Вивчення еколого-економічної ситуації прикордонних регіонів суміжних держав потребує проведення аналізу за такими показниками: географічне розташування, природні умови й ресурси, історико-географічні особливості розвитку, екологічний стан, рівень економічного і соціального розвитку, структура господарства, рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, демографічна ситуація, екологічне виховання населення, соціально-психологічний клімат тощо. Отже, екологізація транскордонних відносин вимагає глибокої і детальної обізнаності у всіх сферах людської діяльності прикордонних регіонів.

Як правило, науковці тієї чи іншої країни описують прилеглі до кордону території на перевагу рідної держави... Це природно, але водночас не-

безпечно, оскільки необ'єктивний аналіз може мати небажані наслідки. Якщо у геополітичному контексті прикордонних територій (наприклад, вивчення етнічних територій) із позиції "патріотизму" науковці можуть собі дозволити суб'єктивне трактування фактів, то при дослідженні екологічних аспектів необ'єктивність неприпустима.

Для оптимального і водночас об'єктивного еколого-економічного транскордонного співробітництва дослідження прилеглих до кордону територій повинні проводити одночасно фахівці двох сусідніх держав. Незалежно від тих чи інших непорозумінь у міжнародних відносинах, що склалися історично, нині необхідно шукати цивілізовані шляхи вирішення багатьох міждержавних проблем, особливо екологічних.

Отже, завдяки вивченню **транскордонної екологізації економіки**, є реальні можливості вирішити чимало існуючих еколого-економічних міжнародних проблем. Це допоможе:

- зробити міждержавні кордони більш прозорими (насамперед, у сфері екологізації економіки);
- створити атмосферу взаємної довіри і поваги, розбудови дружніх і взаємовигідних партнерських відносин між сусідніми державами, зокрема в еколого-економічній галузі;
- активніше включатися в еколого-економічне міжнародне співробітництво на різних транскордонних рівнях (мікро-, мезо-, макро-);
- впливати на екологічне виховання населення прикордонних районів суміжних держав тощо.

Уведення в еколого-економічний цикл наук такого наукового напрямку досліджень як **транскордонна екологізація економіки** впливає, насамперед, із вивчення міжнародних відносин у сфері екологізації економіки, а також із потреби вирішення існуючих міждержавних еколого-економічних проблем між країнами-сусідами.

Для детального вивчення прикордонних територій суміжних держав розроблено науково-дослідний напрям – *транскордонна географія* або *географія прикордонних територій* (І. Дубович, 1999). На його базі досліджуються прилеглі до кордону території (прикордонні території суміжних держав).

Транскордонна географія є комплексною наукою, що вивчає міжнародні відносини, конкретизує історико-культурні, еколого-економічні та інші процеси людської діяльності прикордонних територій.

Автор "транскордонної географії" розробив декілька підходів щодо виділення специфіки об'єктів дослідження геопросторових прикордонних територій: *історико-географічний, етнічний, адміністративно-політичний, соціально-економічний, орографічний та формально-просторовий* [2].

Використовуючи теоретико-методичну та практичну основу *транскордонної географії*, фахівці (екологи, економісти, юристи та ін.) мають змогу об'єктивно досліджувати еколого-економічні, політико-правові, соціальні, культурні та інші особливості внутрішніх та зарубіжних прикордонних регіонів.

Хоча сприяння транскордонному співробітництву є одним із головних пріоритетів і цілей політики Європейського Союзу (ЄС), вступ деяких держав (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) в НАТО та їх інтеграція в ЄС

породжують ряд нових проблем щодо еколого-економічної співпраці України з цими державами.

Оскільки ЄС ставить жорсткі вимоги у соціальній, еколого-економічній та політико-правовій сферах до держав, які бажають вступити до нього, то Україна найближчим часом не зможе стати повноправним членом цієї міжнародної організації. Тому сьогодні необхідно застосувати такі форми співпраці, які б допомогли Україні привести її соціальну, еколого-економічну та політико-правову системи у відповідність до європейських стандартів.

На нашу думку, сьогодні одним з ключових моментів для України повинно бути входження в європейські структури транскордонного співробітництва в рамках запропонованої ЄС "Концепції сусідства". Нині державні кордони України з'єднують прикордонні регіони, сформовані територіями різної геополітичної орієнтації, що потребує обґрунтування державної регіональної політики у сфері транскордонних відносин, відповідно до яких має бути забезпечено оптимальний розвиток прикордонних територій. Такі засади повинні бути покладені в основу угод про транскордонне співробітництво між прикордонними регіонами сусідніх держав.

Нині у сфері охорони навколишнього середовища у прикордонних регіонах прийнято і діє ряд міжнародних конвенцій: "Конвенція про транскордонне забруднення повітря", "Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище", "Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій", "Конвенція з охорони та використання водотоків і міжнародних озер та інші угоди".

Необхідно відзначити, що проблеми екологізації у прикордонних регіонах України залишені поза увагою вищих ешелонів державної влади, хоча у підписаних угодах між Україною та державами-сусідами (наприклад, стаття 63 Угоди про співробітництво між Україною та Європейським Союзом) наголошується необхідність боротьби з локальним, регіональним та транскордонним забрудненням атмосферного повітря, води тощо [1].

На нашу думку, підписані угоди між Україною та державами-сусідами мають більш теоретичний, формальний характер. Досвід показав, що не завжди вдається застосувати їх на практиці. Тобто, не розроблено чіткого механізму юридичної відповідальності, який би передбачав виконання фізичними та юридичними особами обов'язку щодо компенсації шкоди, заподіяної власникам чи користувачам природних ресурсів суміжних держав.

У цьому контексті, а також у зв'язку з процесами, що відбуваються у сфері екологізації міжнародних відносин, професор Ю.Ю. Туниця пропонує розробити Екологічну Конституцію Землі, тобто загальний для всіх без винятку держав світу Закон, який би забезпечував усім країнам світу екологічну безпеку, а окремій людині – нормальні для її життя і здоров'я природні умови.

Відповідно до міжнародного права та принципів, проголошених на Міжнародній конференції 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, кожна держава має суверенне право на проведення власної природоохоронної політики та політики розвитку і гарантувати у межах своєї юрисдикції або контролю, що їхні дії не шкодять навколишньому середовищу інших держав чи районів, які перебувають за межами дії їхніх національних законів [7, с. 151].

Важливим моментом екологізації транскордонного співробітництва є об'єднання зусиль науково-дослідних, еколого-економічних та управлінських структур суміжних прикордонних територій з метою використання всього наявного потенціалу. Без взаємної поінформованості (між державами-сусідами), відповідного озброєння новими знаннями і новим еколого-економічним мисленням, екологізація транскордонних відносин буде нерезультативною.

Нині транскордонне співробітництво не можна розглядати як окремі епізоди в окремих напрямках, а через визначення ефективності цієї діяльності в усіх її сферах: еколого-економічній, соціальній, політичній, культурно-освітній, комунікаційній та ін.

Для результативної екологізації транскордонних відносин необхідна не тільки теоретико-методична основа прикордонних регіонів, а й механізм практичної діяльності.

Отже, незважаючи на існуючі міждержавні проблеми політико-правового чи іншого характеру, екологізація міжнародних відносин, у тому числі транскордонних, є невідкладною. Для подолання негативних змін, що відбуваються у навколишньому середовищі, екологічне виховання людей, екологічна свідомість та екологічна культура є необхідними умовами.

Література

1. Долішній М., Беленький П. Регіональні основи транскордонного співробітництва// Регіональна економіка: Науково-практичний журнал. – Львів: Афіша, 1996, № 1/2. – С. 50-58.
2. Дубович І.А. Теоретичне, методичне та практичне обґрунтування "транскордонної географії" як науки соціально-економічної та політичної географії// Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми європейської і транскордонної співпраці, вип. XXIX. В 2-х т./ НАН України. ІРД. Відп. ред. М.І. Долішній. – Львів-Луцьк, 2001, т. 1. – С. 211-216.
3. Дубович І.А. Країнознавчий словник-довідник. – Вид. 3-є. – Львів: Афіша, 2005. – С. 699.
4. Екологізація гуманітарної освіти: Зб. наук. статей, матеріалів, документів. – Львів: Афіша, 2004. – С. 5-34.
5. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Афіша, 1994. – С. 58-115.
6. Крисаченко В.С. Екологічна культура. – К.: Наука, 1996. – С. 47-55.
7. Малишко М.І. Екологічне право України: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – С. 148-159.
8. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: Підручник. – Суми: Екософт, 2003. – С. 227-303.
9. Паламарчук В.О., Коренюк П.І. Економіка природокористування. – Запоріжжя: Основа, 2003. – С. 3-17.

УДК 629.630.4; 316.3; 113/119 *Ст. наук. співроб. О.П. Рябоконь, канд. с.-г. наук;
ст. наук. співроб. В.В. Лавров, канд. біол. наук – УкрНДЛГА*

МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ "СУСПІЛЬСТВО-ПРИРОДА" У КОНТЕКСТІ КАТЕГОРІЇ "ЯКІСТЬ"

Запропоновано модель забезпечення сталого розвитку системи "суспільство-природа" у контексті категорії "якість". Модель синтезує у собі гармонійне поєднання соціального, економічного і екологічного сенсів категорії "якість" з врахуванням сучасних проблем, методологічних засад і норм системного регулювання розвитку суспільства. Як рушійна сила реалізації принципів сталого розвитку виділяється якість людської думки, творча енергія нової особистості (*Homo sapiens faber*) з біосферним світоглядом, здатної працювати на рівні нової, гармонізованої якості.

Ключові слова: система "суспільство-природа", категорія "якість", людська думка, концепція сталого розвитку.